

Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita	
Fakulta	Fakulta sociálních studií
Obor řízení	Sociologie
Uchazeč	<i>Jan Drahekoupil, PhD.</i>
Pracoviště uchazeče	Evropský institut odborových svazů, Brusel
Habilitační práce (název)	Tranzitivní ekonomiky: Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie
Oponent	Prof. PhDr. Martin Potůček, CSc. MSc.
Pracoviště oponenta	Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd

Text posudku

Anglický originál posuzovaného díla vydalo prestižní nakladatelství John Wiley and Sons v roce 2011. V českém překladu, na němž se podílelo hned šest překladatelů, vyšel o dva roky později a autoři v něm přepracovali a aktualizovali kapitolu o dopadu ekonomické krize. Posuzuji spis, který nabízí 38 grafů, 67 tabulek a 14 boxů v 17 kapitolách na 577 stranách.

Jaké hlavní poselství si čtenář po prostudování tohoto kompendia odnáší? Těch důležitých poznatků je hned několik:

1. Strategie ekonomické transformace založená na ideologii tzv. Washingtonského konsensu, která byla hodnotovým svorníkem a uplatňovaným politicko-ekonomickým nástrojem mezinárodních organizací ve vztahu k danému regionu po roce 1989, nedosáhla vytýčených cílů a vedla ke značným společenským ztrátám, byť byly po ruce i odlišné reformní koncepty.
2. Země, které se etablovaly po rozpadu samotného Sovětského svazu, se s výzvou kapitalistické transformace vypořádávaly výrazně hůře než země bývalého sovětského bloku ve střední a východní Evropě. Zde pak byly v další institucionální (a teritoriální) výhodě země, kterým se v mezidobí podařilo vstoupit do Evropské unie.
3. Každá z analyzovaných zemí byla a je originálem, lze vysledovat jen málo obecných rysů jejich tzv. „tranzice“.
4. Podstatnou roli v míře úspěšnosti blížení se k novému relativně rovnovážnému stavu, charakteristickému pro tzv. vyspělé kapitalistické ekonomiky, hrály kompetence národního státu, včetně mobilizace státní moci.

5. Budoucnost celého analyzovaného regionu je otevřená.

Úloha posuzovatele takto široce rozkročeného díla je obtížnější než postavení autorů samotných. Zatímco oni se se svými disciplinárními kompetencemi navzájem doplňovali, s praxí psaní posudku v tandemu jsem se doposud neseťkal. I proto jsem s převzetím této úlohy váhal a přijal jsem ji pouze pod podmínkou, že budu moci uplatnit pohled veřejné a sociální politiky, disciplíny specifické, i když do značné míry založené na mezioborové spolupráci. Dílo samotné je pak klasickou – v současné české odborné produkci spíše ojedinělou - ukázkou ambiciózního širokopásmového uplatnění politické ekonomie. S občasnou výpomocí institucionální ekonomie a dalších společenskovedních disciplín. Právě ony poskytly autorům nadhled, nutný pro porozumění složitým souvztažnostem trhu a státu, idejí a materiálních podmínek, agentury historie a role očekávání na plátně dvou kontinentů... Na druhé straně teritoriální i časový záběr díla nutil autory k zobecňování, které nutně zanedbávalo některé jemnější a obtížněji uchopitelné, ale často neméně relevantní aspekty institucionální, sociální a kulturní. Dále nabízím několik podnětů ilustrujících tyto deficity. K ukotvení díla v oboru sociologie, na jehož půdě je habilitace konána, se vyslovím v závěru posudku.

Na několika místech práce (například ve druhé a pak v desáté kapitole) se bohužel objevuje v západní tranzitologické literatuře věnované sociálnímu státu do omrzení opakované tvrzení, že sociální služby poskytované komunistickými státy byly vázány na pracovní místo. To možná platilo (i když ani zde nikoli zcela) pro teritorium Sovětského svazu, nikoliv však pro země střední a východní Evropy.

V identifikaci procesů, utvářejících režimy sociálního zabezpečení na straně 286, autoři pominuli roli organizovaného politického a občanského odporu proti připravovaným a případně i uskutečňovaným „úsporným opatřením“ redukcí funkce sociálního státu; k jejich obhajobě je naopak třeba uvést, že v empirické analýze vývoje v různých zemích s tímto faktorem počítají – vždyť někdy vedl ke zmírnění nebo eliminaci příslušných reformních kroků.

V posuzovaném textu najdeme i navzájem si protirečící tvrzení. Na straně 295 se dočteme, že nejdůležitější osoby, které utvářely institucionální změny, byli byrokraté. Ale už na následujících dvou stranách a pak na straně 304 přisuzují autoři tuto roli politickým aktérům...

Na straně 440 autoři vycházejí z rozlišení dvou hlavních typů kapitalismu dle Halla a Soskiceho (2001), totiž na liberální tržní ekonomiku (model USA) a na koordinovanou tržní ekonomiku (Německo). Přitom znají a už na straně 285 se odvolávají na seminální práci Esping-Andersena (1990), rozlišující také třetí, skandinávský typ „*welfare capitalism*“. Ale právě toto specifitější rozlišení by jim v empirických analýzách postkomunistického regionu v typologii navržené na stranách 456 - 459 na nižší úrovni obecnosti posloužilo lépe.

Zaměření autorů na makroekonomické a makropolitické proměny jim sice nezabránilo všimnout si i subtilnějších aspektů sociálních, kulturních a hodnototvorných, ale nutně je odsouvali spíše na okraj jejich analytických perspektiv. Viz jejich věta ze strany 442: „*Práce institucionalistů často obsahují zjištění, že neformální pravidla mohou být stejně důležitá, jako pravidla formální*“. Ovšem oni sami v předchozích empirických analýzách oprávněně poukazovali na to, že neformální korupční a klientelistické regule hrály ve vývoji především, ale nejenom, postsovětských republik často důležitější roli, a dařilo se jim i ty formální instituce ochočovat ke svému obrazu.

Shrnuji: posuzované dílo lze právem označit jako politicko-ekonomickou příručku „tranzice“ a „transformace“ postkomunistického regionu. Teoreticky laděné výkladové boxy tištěné petitem přímo vyzývají k uplatnění ve výuce. Stále relevantní (i když pochopitelně již zastaralá) je i bohatá datová evidence.

S odstupem šesti let od vydání anglického originálu a čtyř let od jeho českého překladu je možné si položit otázku, jak práce obstála v testu času. Obstála, a to i díky tomu, že autoři mnohé závěry formulovali obezřetněji s otevřeným koncem. Jen pokud jde o stabilitu demokratického uspořádání v nových členských zemích EU (viz str. 443 - 444), byl by z dnešního pohledu na místě kritičtější odstup než ještě před několika lety.

Je mou povinností se vyslovit i k postavení habilitanta jakožto jednoho z autorů společně vytvořeného díla. On sám ve svém vyjádření uvádí: „*Spoluautorství bylo v případě Tranzitivních ekonomik prakticky nevyhnutelné a to vzhledem k počtu zemí, které bylo potřeba pokrýt, dlouhém časovém horizontu, a analytické strategii, která kombinovala kvalitativní a kvalitativní analýzy. Dosáhnout kvalitativního uchopení tolika případů by v jednom člověku bylo velice těžko dosažitelné.*“ A dodává, že podíl obou autorů na jeho konečné podobě je

vyrovnaný. To je stanovisko nejen věrohodné a legitimní, ale v době, kdy institucionální podpora takto koncipovaných prací skomírá, i hodné vyzdvižení a ocenění.

Má posuzovaný spis oprávnění být obhájen na půdě sociologie? Najdou se sociologové, kteří o tom zapochybují. Svým způsobem i oprávněně. Dílo je disciplinárně ukotveno především na pomezí ekonomie, politických věd a státovědy. Má však i patrné přesahy kulturologické, sociologické a sociálně politické, a ojedinělý záběr makrospolečenský. V situaci, kdy všichni, snad jen kromě ostatně stále vzácnějších dogmatických ekonomů oslepených chicagskou školou, zřetelně pocítují deficit adekvátních teoretických výkladů „tranzice“ a „transformace“ postkomunistických zemí, proto nabízí zřetelnější a z hlediska inspirací pro společenskou praxi relevantnější poznatky, než tomu bývá u křehčích výhonků samotné sociologické teorie.

Závěr

Habilitační práce Jana Drahokoupila „Tranzitivní ekonomiky: Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie“ **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociologie.

V Praze dne 5. 3. 2017

.....
podpis